

Резюме

Костенко И. В. Роль образовательных учреждений Украины в формировании европейских стандартов образования (XVI–XVIII ст.).

В статье проанализированы предпосылки становления в Украине университетов. Значительное внимание уделяется характеристике деятельности братских школ – Острожской академии, Львовского университета, Киево-Могилянской академии. Сделан вывод, что образование, которое давали в украинских университетах, было академичным. Всесторонние знания, полученные в этих учебных заведениях, давали возможность выпускникам достичь успехов в различных сферах общественной жизни, продолжать образование в других странах.

Ключевые слова: средневековый университет, факультет, образование, учебный процесс, болонский процесс, общеевропейский культурный процесс.

Summary

Kostenko I. The role of educational institutions of Ukraine in building European standards of education (XVI–XVIII cent.).

In the article the preconditions of establishment of universities in Ukraine are analyzed. Considerable attention is paid to the characteristics of activity of brotherhood schools – Ostrozhska academy, Lviv University, Kyiv-Mohyla academy. A conclusion is made that education which was given at Ukrainian universities was academical. Comprehensive knowledge, acquired at these educational institutions, gave the graduates an opportunity to reach success in different spheres of social life, to continue their education in other countries.

Key words: middle-age University, faculty, education, studying process, bologna process, pan-European cultural process.

УДК 347.921:347.15/17

А. В. ТИТКО

Анна Василівна Титко, кандидат юридичних наук, науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ «ДИФАМАЦІЇ»
В ЗАГАЛЬНІЙ ДОКТРИНІ ПРАВА**

«Інформація й увага стають у наш час найважливішими факторами в цивілізації «третьої хвилі».

А. Тоффлер

У демократичному суспільстві завжди відбувається постійне циркулювання інформації, яка в усі часи відігравала роль потужного інструменту маніпулювання масами та створення комфортної ідеологічної основи для правлячих режимів. Слово – це важлива та досить дієва зброя в епоху постійних інформаційних війн, що скеровує потрібні настрої та формує платформу для зосередження сил тієї чи іншої політичної сторони в заданому напрямі.

Завдяки влучній сентенції та вдалим заявам можна як швидко сформулювати потрібний імідж, так і зруйнувати його. Тому саме використання такого засобу впливу на маси використовують найчастіше й публічні особи, які розпочинають інформаційну війну проти своїх опонентів.

Як говорить народне прислів'я: «Слово – не стріла, а ранить», тому і є найбільшійою та дискредитуючою зброєю, що допомагає в досягненні необхідних цілей. Так, можна почути на телебаченні та прочитати про постійні політичні звинувачення в корупції публічних осіб або таврування «невигідних» осіб злочинцями. Вислови щодо розкрадання бюджету також уже давно стали найпопулярнішими сленгами серед очільників держави. І цей список є не повним, оскільки таких прецедентів безліч. Найважливіше те, що ніби в умовах європеїзації та поступального руху в напрямі побудови утопічних гараздів відповідальність за такі сентенції в українському законодавстві не визначена. Натомість у закордонній практиці можна знайти чимало прикладів притягнення до відповідальності за такого роду зневажливе ставлення.

Зважаючи на підвищену увагу до теми поваги репутації та збереження позитивного іміджу публічних осіб серед населення, вважаємо за доцільне розглянути таку правову категорію, як «дифамація». Саме це поняття уже достатньо закріпилося в законодавстві багатьох країн Європи, а також держав-учасниць СНД, проте в Україні на сьогодні немає однозначного підходу до тлумачення цього визначення та його поширення як наукового терміна.

Положення щодо захисту прав та свобод інтересів особи, а також ділової репутації закріплено в кримінальних кодексах і цивільних кодексах або положеннях законодавства про цивільні правопорушення. Це свідчення того, що ці інтереси знаходяться під цивільно-правовим захистом, у результаті чого можна відшкодувати грошові збитки. Отже, відповідальність за дифамацію змінюється від кримінального переслідування до цивільно-правової відповідальності.

Питанням оціночних суджень та дифамації займалися С. Алексєєв, М. Бару, С. Вільнянський, В. Жеребкін, Т. Кашаніна, Т. Коломосць, В. Косович, Р. Нігмадтінов, А. Огороднік, І. Турчин-Кукаріна, А. Черданцев та ін.

Мета статті полягає в розкритті доктринальних підходів до визначення поняття «дифамації». Крім того, здійснюється спроба аналізу правового змісту, особливостей цього поняття в міжнародній практиці та дослідження вітчизняного досвіду захисту честі, гідності й ділової репутації особи.

Під поняттям «дифамації» (лат. *diffamatio* – обмова, ганьблення) традиційно розуміють публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації, зганьблення у пресі з метою вплинути на виконання ними своїх обов'язків¹.

Дифамація також розглядається як специфічний вид делікту, об'єктом якого, як правило, виступає особа, наділена політичними або посадовими повноваженнями, та який завдає шкоди одночасно і особистості, і відповідному політичному чи державному інституту. Однак у вітчизняній правовій системі інститут дифамації не регламентований жодним нормативним актом. Вітчизняне законодавство не містить поняття «дифамація». Аналогами в українській мові можна вважати такі поняття, як «наклеп» і «образа». Ці терміни на сьогодні в законодавстві практично не застосовуються. Вони були регламентовані у ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» 1992 року².

Так, А. А. Смірнова визначає дифамацію як порушення честі, гідності, репутації, доброго імені, а в окремих випадках – особистої і (або) сімейної таємниці особи шляхом поширення наклепів, що мають фактично персональний характер. Особливістю в цьому підході є те, що хибність поширюваних відомостей не розглядається як обов'язковий елемент дифамації, оскільки остання може проявлятися як у поширенні неправдивих (у тому числі завідомо неправдивих) відомостей, так і в оголошенні правдивої інформації, що може належати до особистої чи сімейної таємниці³.

Відповідно до тлумачення *Business English Dictionary* під дифамацією розуміють вислови помилкової, зневажливої заяви, висловленої публічно або приватно стосовно людини, її ділової практики, характеру, фінансового становища, моралі або репутації⁴.

Як правило, виділяють усний та письмовий наклеп. Усні заяви є обмовою, а друковані або опубліковані сприймають як наклеп. Останній наявний за умови, коли твердження не є очевидним, таким, що дискредитує, має наклепницький зміст, а інші особи за цих умов вбачають під цим прямий зв'язок щодо потерплого.

До основних ознак дифамації належить:

- заява усного (образа) чи письмового (наклеп) характеру;
- об'єкт впливу – фізична чи юридична особа;
- висловлювання стосуються особи, її ділової репутації, честі й гідності, моралі та ін.;
- заява містить відомості достовірного або недостовірного характеру.

У вітчизняній літературі виділяється три основні підходи до тлумачення поняття «наклеп», що визначають його як: 1) поширення завідомо неправдивих ганебних відомостей; 2) поширення компрометуючих, у тому числі правдивих, відомостей; 3) поширення правдивих компрометуючих відомостей⁵.

На думку р. Габдуліна, під дифамацією розуміють поширення компрометуючих відомостей стосовно фізичних або юридичних осіб. Також він зауважує, що під дифамацією ще й вбачають поширення правдивих відомостей, які ганьблять особу, але водночас це поняття протиставляється наклепу і не передбачає настання кримінальної відповідальності⁶.

Дифамація є заявою, що посягає на репутацію третьої сторони. Поняття дифамації може включати такі види: письмовий та усний наклеп.

Якщо особа має намір виграти дифамаційний спір, то ініціатор повинен довести наявність чотирьох речей:

- 1) фальсифікована заява, що претендує бути визнаною фактом;
- 2) публікація або передача цієї заяви до третьої особи;
- 3) вина, що прирівнюється до недбалості;
- 4) шкода або збитки, завдані фізичній або юридичній особі, які виступають об'єктами заяви.

У дифамаційній справі В. Девіс проти Бойхема суд встановив, що при задоволенні дифамаційної вимоги увага передусім звертається на «розумну обґрунтованість наклепницької заяви в контексті конотації».

Звертаючись до тлумачного словника української мови, дефініцію «конотація» пояснюють як «оцінне, емоційне або стилістичне забарвлення мовної одиниці, яке має узуальний або okazіональний (індивідуальний, зумовлений специфічним контекстом) характер»⁷. Отже, логічним є зауваження про те, що оціночне поняття має пересічний характер та суміжні особливості з дифамацією, а це свідчить про готовність законодавства України до виокремлення й створення окремого інституту права.

Існує певна відмінність у вирішенні дифамаційних спорів. Так, якщо американське право надає авторам дифамаційних публікацій про публічні фігури широкий захист у разі, якщо наклеп або образа були ненавмисними, то право Англії такої привілеї не декларує. Тому будь-яке відносно критичне зауваження на адресу конкретного індивіда може негайно привести до судового позову або до листа з попередженням чи вимогою про спростування висловленого⁸.

Відповідно до першого підходу, запропонованого А. М. Ерделевським, родові поняття «дифамація» охоплює будь-яке поширення відомостей, що ганьблять іншу особу⁹. Залежно від відповідності розповсюджуваних відомостей дійсності й суб'єктивного відношення розповсюдjuвача до своїх дій можна виділити наступні її види:

а) поширення завідомо неправдивих ганебних відомостей – умисна недостовірна дифамація або наклеп;

б) ненавмисне поширення неправдивих ганебних відомостей – ненавмисна недостовірна дифамація;

в) поширення правдивих компрометуючих відомостей – достовірна дифамація.

Більшість вчених, які досліджують проблеми поширення дифамації, мають спільне бачення щодо основних ознак, якими наділена остання. До таких належить умисне чи неумисне поширення інформації; правдивий або неправдивий їх характер; повідомлення особисто дифаматором або через засоби масової інформації.

Вдалим є визначення Д. Саймонса, який у своїй праці зазначив, що твердження про будь-який факт може вважатись дифамацією лише за умови, якщо воно неправдиве та оперує фактичними даними, а також є шкідливим, завдає збитків репутації конкретної особи. Тобто, це означає, що заперечуване твердження було прочитане, почуте або побачене іншими особами¹⁰.

Таким чином, у країнах загального права до дифамаційних відносять відомості, які є одночасно як правдивими, так і неправдивими і такими, що порочать особу.

У своїй роботі р. Вандерет зазначав: «Дифамація – це ствердження, яке є неправдивим і не захищене привілеями, порочить репутацію людини, спонукаючи інших людей обговорювати чи ненавидіти її або завдає шкоди бізнесу цієї людини»¹¹.

При цьому А. М. Ерделевський вважає, що протиставлення дифамації наклепу як дії, що не передбачає настання кримінальної відповідальності, не виправдано звужує зміст цього терміна.

Зважаючи на вищевикладене, дотримуємося думки про те, що дифамація не може прирівнюватися до наклепу як до рівнозначного поняття, охоплюючи собою право на захист інформації та спростування недостовірних відомостей.

Першоджерело захисту права на інформацію знаходимо в міжнародній практиці, зокрема в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (далі – МПГПП).

Так, ст. 19 МПГПП зберегла загальне право кожного безперешкодно дотримуватися своїх думок, право шукати, отримувати і поширювати різного роду інформацію та ідеї в будь-якій формі.

Користування таким правом повинно бути обмежено шляхом накладення особливих обов'язків та відповідальності, що знаходить своє вираження через певні обмеження:

1) через повагу прав та репутації інших осіб;

2) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Однак таке обмеження повинно бути зафіксовано в національному праві та бути необхідним для поваги прав і репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, загального порядку, здоров'я чи моралі.

У багатьох країнах світу поширена відповідальність за дифамацію, зокрема в Кримінальних кодексах Австрії (ст. 111), Бельгії (гл. V), Італії (ст. 595), Португалії (ст. 180), Хорватії (ст.ст. 199, 1992, 2001, 2002), Фінляндії (гл. 24, ст.ст. 9, 10), Данії (ст. 267), Норвегії (гл. 23, ст.ст. 246, 247, 248), Бразилії (ст. 139) та ін.¹²

Найбільш поширеним є дифамаційне право як інститут у США, де особа притягається до відповідальності за дифамацію у виді компенсації завданої шкоди. Залежно від того, відшкодування яких саме збитків вимагає позивач, суд може застосовувати різні правові принципи. Законодавство США визначає дві форми збитків: компенсаційні (відшкодування збитків), які присуджуються за реально понесений збиток (моральний, який має конкретне вираження – наприклад, втрата працездатності внаслідок стресу, судові витрати тощо) і штрафні санкції, що призначаються з метою покарання правопорушника, і застерігає його від майбутніх правопорушень.

У вітчизняній практиці дифамації як юридичного терміна сьогодні не існує, проте однаковим за правовим змістом є положення постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1, де в п. 15 при розгляді справ зазначеної категорії підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі в будь-який спосіб; поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право¹³.

Фактично у викладеному змісті відображені складові дифамації, зокрема наявність факту поширення недостовірної інформації; причинно-наслідковий зв'язок між розголошенням такої інформації та завданою шкодою; має характер публічного поширення. Зважаючи на практику використання цього правового механізму, варто сказати про законодавчу необхідність регламентації цього поняття для зменшення ризику порушення конституційного права на свободу слова.

Законодавець закріплює норму ст. 34 Конституції України, де чітко зазначає, що «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір».

Водночас існують певні обмеження, які повинні забезпечити трансформацію права однієї особи в порушення права іншої, як зазначалося уже вище, такі обмеження закріплені в міжнародних актах. У вітчизняному законодавстві цей механізм здійснюється в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення,

для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Існує великий міжнародний досвід застосування практики притягнення до відповідальності за дифамацію. Різниця тільки в суспільній шкідливості, яка є наслідком поширення заяв із дискредитуючим змістом, у зв'язку з чим настає адміністративна, цивільна та кримінальна відповідальність.

Таким чином, можна говорити про закріплення в нормативно-правових актах витоків дифамаційного права попри відсутність консолідованого підходу до створення нового інституту права. Поширеність у суспільстві практики розповсюдження недостовірної інформації, яка дискредитує особу в очах громадськості, знижує політичні рейтинги, якщо ми говоримо про публічну особу, та змушує переступати через норми моралі і права, руйнуючи підвалини демократичної й правової держави. А, отже, ця проблема стосується не тільки окремого індивіда, а й розвитку всього суспільства в цілому, як запоруки формування нової еліти.

¹ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.

² Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. // База даних «Законодавство України» : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>

³ Смирнова А. А. Диффамация как злоупотребление свободой слова и информации (конституционно-правовой аспект) / А. А. Смирнова // Конституционное и муниципальное право. – 2007. – № 9. – С. 7–9.

⁴ Business English Dictionary : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessdictionary.com/definition/defamation.html>

⁵ Каменева З. В. Диффамация и ее признаки / З. В. Каменева // Адвокат. – 2014. – № 7.

⁶ Габдулин Р. Уголовная ответственность за клевету – блажь или... / Р. Габдулин : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.proza.ru/2012/07/17/58>

⁷ Проблемы ответственности за диффамацию: зарубежный опыт и международные стандарты : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hrighs.ru/text/b25/Chapter34.htm>

⁸ Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом / А. М. Эрделевский. – М. : ФОРУМ; ИНФРА-М, 1997. – 240 с.

⁹ Стисло про дифамацію: Основні концепції законодавства про захист репутації. – 2008 // Медіа-бібліотека : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.media.parliament.org.ua/uploads/docs/Defamation_1.pdf

¹⁰ Луспенник Д. Д. Інститут дифамації і українське законодавство щодо захисту честі, гідності та ділової репутації / Д. Д. Луспенник // Право України. – 2006. – № 2. – С. 62–65.

¹¹ Кузьмін Р. Дифамація як засіб незаконного впливу на суд і слідство в кримінальному процесі України / Р. Кузьмін // Закон і бізнес. – 2013. – № 11.

¹² Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом / А. М. Эрделевский. – М. : ФОРУМ; ИНФРА-М, 1997. – 240 с.

¹³ Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09

Резюме

Тутко А. В. Концептуальні підходи до визначення «дифамації» в загальній доктрині права.

У статті автором зроблено спробу дослідження питання дифамації в контексті можливості запровадження цього інституту в Україні на основі аналізу розвитку закордонних тенденцій цієї галузі права.

Ключові слова: дифамація, недостовірні відомості, інформація, наклеп, образа, ділова репутація.

Резюме

Тутко А. В. Концептуальные подходы к определению «диффамации» в общей доктрине права.

В статье автором предпринята попытка исследовать вопрос диффамации в контексте возможности введения этого института в Украине на основе анализа развития зарубежных тенденций этой отрасли права.

Ключевые слова: диффамация, недостоверные сведения, информация, клевета, оскорбление, деловая репутация.

Summary

Tutko A. Conceptual approaches to the definition of “defamation” in the common law doctrine

In the article the author made an attempt to study the question of defamation in the context of the establishing this institution in Ukraine based on the analysis of trends in this sector of foreign law.

Key words: defamation, false information, information, slander, insult, business reputation.